
Urbanistično oblikovanje in prostorsko planiranje (Urbani izziv, št. 32/33: Orodja podobe, december 1997)

Author(s): Milada LEDVINKOVA and Karel SCHMEIDLER

Source: *Urbani Izziv*, junij 1998, Vol. 9, No. 1, Infrastruktura / Infrastructure (junij 1998), pp. 84-87

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180648>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This content is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

JSTOR

Milada LEDVINKOVA
Karel SCHMEIDLER

Urbanistično oblikovanje in prostorsko planiranje

(Urbani izziv, št. 32/33:
Orodja podobe,
december 1997)

Dvojnost poklica

Razmišljanja o dvojnosti urbanističnega oblikovanja in prostorskega planiranja, kjer je oblikovanje praviloma arhitekturna panoga, planiranje pa sociološka ali politična, imajo dolgo tradicijo in se niso pojavila v zadnjem času.

V začetku razprave zato ne bo odveč opredeliti pojme. V slovarjih pojem **urbano** razlagajo kot bivanje, lego ali pripadajoče mestu, mestnemu; **oblikovanje** je razloženo kot miselni načrt, umetniško ali literarno osnovno delo, splošna zamisel, konstrukcija – izdelava, izvedba; **planiranje** pa kot načrt razmeščanja, način postopka. Toda teorije planiranja že same težko najdejo skupno razlago o tem, kaj pravzaprav je planiranje in nadalje, kaj morajo planerji delati ter kje je njihova vloga – s posledicami v vsebini izobraževanja planerjev.

Reade (1978) pravi, da "... prepoznavanje planiranja kot načina odločanja kaže na nejasno uporabo pojma 'planiranje', tudi med planerji samimi". Pojem "planiranje" se pač uporablja v vsakršne namene in pomeni, kar uporabnik pojma želi. V obdobjih, ko je planiranje modno (npr. v 60. le-

tih), skoraj vse nosu oznako "planiranje"; takrat ko ni, pa skoraj nič. Leta 1973 je Wildawsky napisal besedilo z naslovom *Če je planiranje vse, mogoče ni nič*, iz česar lahko sklepamo, da je planiranje bolj fraza kot analitični koncept.

Pojem "planiranje" se res uporablja v najširšem pomenu. Reade ugotavlja, da lahko najpogosteje opazimo uporabo pojma pri opisovanju kakršnih koli upravnih posegov, dejanj ali ob premiku odločanja stran od tržnih sil na področje politike in uprave.

Drugačen pogled na planiranje je "planiranje kot nadzor prihodnosti"; kot pravi Wildawsky (1973): "... planiranje je poskus nadzora posledic naših dejanj" in "opredelitev, ali se je planiranje zgodilo, mora počakati na oceno, ali in v kolikšni meri je nadzor prihodnosti dosežen". Dobro znano je dejstvo, da imajo planirane odločitve pogosto neplanirane posledice, čemur lahko dodamo, da če cilja nismo dosegli, pravzaprav tudi plana nismo imeli.

Na drugi strani možnih razlag je "planiranje kot oblikovanje", kjer so v ospredju fizične razmestitve urbanih elementov. Tu se lahko navežemo na Lynchevo opredelitev oblikovanja mest, ki je "veščina ustvarjanja predlogov oblike in upravljanja širšega prostorskega in časovnega okolja, z oceno predvsem učinkov v vsakdanjem življenju prebivalcev in s cilji izboljšanja njihovih dnevnih izkušenj ter osebnega razvoja". Gre za dejanje fizičnega spreminjanja mesta ob upoštevanju humanističnih namer, kjer je vodilna misel, da je kakovost okolja v neposredni povezavi s človeškim vedenjem.

Kakor je razvidno ima dvojnost v obravnavi fizičnih konceptov (s poudarkom na oblikovanju) in mestotvornih konceptov (splošno opredeljenih, toda s poudarkom na družbenem ustroju) zgodovinsko ozadje.

Tradicionalne razlage

Predmet planiranja v 20. stoletju nista le urbana oblika ali iskanje idealnega mesta, temveč tudi želja po družbenih spremembah oziroma vzpostavitvi idealne skupnosti. Čeprav sta oba trenda v zgodovini ozko povezana, je mogoče razlikovati med njunima različnima značajema.

Veliko je primerov zavestnega oblikovanja in skrbi za urejene razmestitve. Zavestno so urejali mesta v številnih civilizacijah: grški, rimski, pa tudi posamezne kraje na Kitajskem, v jugovzhodni Aziji, srednji in južni Ameriki in v islamskem svetu. V Evropi na primer so to trdnjave v Angliji in Franciji, renesančni formalizem idr. Veliko je tudi primerov iskanja idealnega mesta v smislu oblikovanja (glej Helen Rose-nan).

Kot primere drugega, družbeno usmerjenega trenda, lahko navedemo zgodnje, npr. Platonovo Republiko, Aristotelovo Politiko, Moorovo Utopijo itn., ali poznejše delavske vasi, grajene v času industrijske revolucije, ter gibanje za vrtna mesta. Družbeno angažirane teme so prepoznavne v poznejših primerih britanskih prispevkov; dvojna narava pobornikov (arhitekti in družbeni reformatorji) je razvidna v zgodovinski osnovi. V zadnjem času se delitev (več "oblikovanja" ali več "planiranja") prikazuje ne le v časovnem okviru (kdaj), temveč tudi v geografskem okviru (kje, v kateri državi). Od 2. svetovne vojne do 60. let je prevladoval tridimenzionalni oblikovalski planerski vidik, tj. urbanistično oblikovanje. V 60. letih (v ZDA že v 50-ih) so dela McLoughlina, Chadwicka in drugih uveljavila pomembnost planiranja kot splošnega družbeno upravljaljskega procesa (postopkovna planska teorija, Faludi in drugi). Ena od posledic je bil razvoj izredno zapletenih konceptov planiranja. Odziv na tako vseobsežno planiranje, ki je bilo razumljeno kot preveč fizično in premalo prisotno v postopkih od-

ločanja, so bili strukturno planiranje, sistemski pristop in zagovorniško planiranje (advocacy planning).

Pri strukturnem planiranju je zelo pomembna tehnika; ob precej sofisticiranih popisnih in analitičnih metodah sta pomembna tudi opredeljevanje ciljev in evalvacija metod. Proces strukturnega planiranja poteka na dveh ravneh – politični (strukturni) ravni in tehnični (razvojni) ravni. Pristop je torej usmerjen bolj v dejavnosti in v zemljiško rabo ter posveča pozornost izvedbi in dejavnikom odločanja.

Kot pravi Roberts v knjigi *Systems Approach Planning* (1974), planiranje "... posveča največji poudarek različnim vidikom planiranja na osnovi tehnične strokovnosti – pri analizi urbanega sistema, pri napovedovanju prihodnosti in pri spodbujanju različic prihodnosti. Od drugih pristopov se razlikuje po pogledih na predmete planerskega dela, kjer so le-ti sistemi ali podsistemi človekovih dejavnosti, z njihovimi fizičnimi manifestacijami in medsebojnimi odnosi." Chadwick, britanski eksponent sistemskega pristopa, je opisal tri vrste sistemov – inženirski (sorazmerno napovedljiv, determinističen), ekološki in družbeni (težje predvidljiv, verjetno-sten).

Chapin je nanizal osnovne entitete znotraj planskega sistema, in sicer: objekt, dejavnost, fizična infrastruktura, zemljišča in ter jih medsebojno povezal s prebivalstvom, dobrinami in prevoznimi sredstvi.

Pri zagovorniškem planiranju je vloga planerja v tem, da zagovarja posamezne pobude, zahteva stvari za posamezne potrebe ali interesne skupine in gradi možnosti za njihovo izvedbo. "Večrazsežnostni plan, prej kot enoviti plan, mora biti prikazan javnosti" (Roberts, 1974). Skratka, pri tem pristopu gre za izbor in predanost ciljem ter oceni možnih različic.

Takšno premikanje od enega nauka k drugemu in priseganje na ta ali oni položaj je prav tako dobro dokumentirano v strokovni literaturi. Vera v pomen fizičnega ali družbenega okolja se prav tako spreminja od avtorja do avtorja. Tako na primer Herbert Gans negira fizično okolje kot dejavnik človekovih razmer, ko pravi: "... planer verjame, da fizično okolje nima pomembne vloge v človeških življenjih. Čeprav ljudje bivajo, delajo in se igrajo v stavbah, njihovo vedenje ni pogojeno s stavbami, temveč z gospodarskimi, kulturnimi in družbenimi odnosi med njimi"; in nadaljuje "... osnovni učinek na ljudi ne ustvarja fizično okolje skupnosti, temveč družbeno okolje." Nasprotno skrajnost opisuje izjava Neutre: "Dovolite mi, da oblikujem hišo za srečno poročeni par. To lahko naredim tako, da bosta po šestih mesecih ločena." Avtorja tega prispevka se ne strinjata s to ali ono skrajnostjo. Verjameva, da fizično okolje niti deterministično niti nepomembno za človekove zadeve, bolj verjetno je, da fizično okolje dooblikuje številne kompleksne vzorce dejavnosti. Podobno razlaga Stanford Andreson: "Fizično okolje dovoljuje ali spodbuja različne dejavnosti. Omejujejo jih le široke omejitve možnega, pri čemer jih kulturno ali družbeno povzročene zavore zožujejo na tiste, katerih uporabnost ali pomen sta družbeno-kulturno sovpadajoča, sodelujoča ali simbiotična z okoljem."

Vloga urbanističnega oblikovalca/planerja

Predstavlja sva raznovrstne trende in poglede, da bi oblikovala osnovo za razpravo o vlogi urbanističnega oblikovalca. Če vemo, kaj bo predmet njegove/njene dejavnosti, smo precej bližje odgovoru na vprašanje, kako izpeljati njegovo/njeno izobraževanje. Verjetno spremembe v pogledih niso le spremembe v modi, temveč so ekonomski in družbeni odziv na sedanje razmere ali razvoj-

ne smeri, mogoče celo možne situacije. Nazoren je britanski primer. V 60. letih med ekonomskim "boomom" fizični pristop ni bil popularen. Pozneje v recesiji ni bilo ne denarja ne časa za teoretiziranje politologov ali sociologov in so bili pri pisanju predlogov pod vplivom te ali one politične stranke na oblasti. Posledica tega je bila, da je fizični oblikovalec prišel v ospredje (tako je bilo lažje priti do dela), družboslovci pa so v ekonomsko revnejših razmerah veljali za razkošje.

Nadaljnja težava družboslovne veje planiranja je, da je večina njenih pripadnikov deležna krize identitete; njihova vloga namreč ni več jasna. Wildawsky predlaga: "Planer je postal žrtev planiranja, premagaa ga je njegova lastna kreacija. Planiranje je postalo tako obsežno, da planerji ne morejo doumeti vseh planskih razsežnosti. Planiranje je postalo tako kompleksno, da mu planerji ne morejo več slediti. Planiranje posega v toliko smeri, da planerji ne morejo več prepoznati oblik. Planerji so lahko ekonomisti, politologi, sociologi, arhitekti ali znanstveniki. Toda bistvo delovanja – planiranja – se jim izmiška. Planiranje je povsod v splošnem in nikjer v podrobnem ... planerji težko razložijo, kdo so in kaj se od njih pričakuje." Mnogi planerji v Veliki Britaniji sedaj mrzlično poskušajo dokazati svojo "pomembnost" občinskim svetom, državi in čedalje bolj kritični javnosti. Tako so postali "ranljivi do spremembe s katero so postali nič več kot slepi operaterji sistema, v katerem so se znašli" (McDougal et al.). Profesionalna kriza identitete planerja zahodnega sveta je nedvomno škodljiva za vsebino njegovega dela in tudi za njegovo profesionalno podobo. V širšem merilu gre za nedvomno povezavo z opredelitvijo trga kot alternativnega mehanizma organizacije in alokacije materialnih dobrin in ostalih ugodnosti. Kot pravi Dahrendorf: "Trg je prostor menjave in tekovanja, kjer vsi sodelujoči s svojo dejavnostjo poskušajo kar najbolj povečati svoj delež."

Umetnost arhitekture tako postaja čedalje bolj vprašanje oblikovanja posamezne zgradbe, pri čemer je arhitekturna kakovost v različnih odnosih do prostorske kakovosti ali odnosov med posameznimi zgradbami. Predmet urbanističnega oblikovanja so skupine zgradb, kar pomeni oblikovanje odnosov med zgradbami, tako da skupaj ustvarjajo vizualno zadovoljstvo, ki ga ne uspe posamezna zgradba, pa tudi da so dejavnostno soodvisne in je celota več kot le vsota posameznih delov.

V zahodnem svetu je zaznati sovražnost med arhitekturnim in planerskim poklicem. Alexander gre še najdlje ko trdi, da imajo "arhitekti navado ustvarjati popolnoma nore idealistične utopije, planerji pa so ustvarili tradicijo dolgočasne pozornosti do podrobnosti ... kjer ne ponujajo celostnega pogleda na boljšo prihodnost". Predlaga premagovanje tega razdora ob "pozorni obravnavi psiholoških problemov, k vodijo k pomembnim revizijam oblike okolja". Meniva, da k čutenju tega profesionalnega razdora pomembno prispeva navezanost arhitekturnega poklica na razvojni sektor, navadno povezan z tržnimi silami, planerji pa poskušajo ustavljati te "mračne sile" in so varuhi "javnega interesa". Najbolj izrazito se je taka delitev pokazala pred nekaj leti na oxfordskem primeru načrtovanja mesta, ko so opravili javno "zaslišanje" (omizje, kjer sta obe strani povedali svoje poglede in razloge za dovolitev ali zavrnitev posamezne pobude). Razvojno stran so navadno zastopali arhitekti, na nasprotni strani pa so planerska vprašanja predstavljali družboslovci. Če lahko posplošiva, "varovalna" vloga je navadno prevladujoča v časih gospodarskega "booma"; med recesijo pa planiranje raje igra vlogo "tistega, ki omogoča" in spodbuja razvoj. Zaradi tega ne preseneča zanimanje javnih in zasebnih zaposlovalcev za arhitekto in urbanistične oblikovalce, ki so dodatno kvalificirani kot planerji.

Iz take razprave je razvidno, da je vloga urbanističnega oblikovalca, ki ni niti arhitekt niti planer, nekje vmes; le-ta ima svoj delokrog v ustvarjanju tridimenzionalnih oblik v urbanem okviru in zanimanje v dolgoročnih spreminjanjih. Urbanistični oblikovalec mora "opazovati okolje ob upoštevanju zgodovinske perspektive ... razumeti evolucijo sedanjih stanj v povezavi s človekovo dejavnostjo, ki gradi iz odziva na gospodarske, družbene in politične sile" (Goodey, 1981). "Občutek za prostor" mora biti prepoznan in artikuliran (Lynch, 1972). Ena od nalog je usmerjanje razvoja sprememb določenega področja v smeri faznega niza zelenih končnih stanj. Kriza identitete, ki so jo utrpeli planerji zahodnega sveta, se je pokazala kot nevarna. Zato morajo prihodnji planerji/oblikovalci razumeti, kaj se bo od njih pričakovalo; naučiti se uporabnih veščin, ki so neposredno uporabne v prihodnjem profesionalnem življenju. Strinjava se z Goodeyem, ko predlaga: "Čeprav so oblikovalske veščine najpomembnejše pri izobraževanju urbanističnih oblikovalcev, je zmožnost povezovanja zelenih ciljev z možnostmi doseganja teh ciljev, ob prepričljivosti in jasnosti, prav tako pomembna." Urbanistični oblikovalec zato mora premagati razpoko med kreativnim umetniškim delom in natančnim analitičnim delom, potrebnim pri raziskavah in predstavitev.

Na drugi strani mora planer, če želi predlagane načrte komentirati na inteligenen in razgledan način pridobiti določene urbanističnooblikovalske veščine. Planerje je treba izobraževati ne le za delo v javnih ustanovah (strateško planiranje, občinski plani, državno planiranje), temveč tudi za razumevanje urbanističnega oblikovanja, uresničljivosti in razvojnih postopkov, tj. kot svetovalce razvojnikom v zasebnem sektorju. Nedvomno so komunikacijske veščine urbanističnih oblikovalcev in planerjev izredno pomembne tako pri delovanju s proizvajalci, kakor tudi z uporabniki okolja.

Proizvajalci in uporabniki okolja

Ločiti urbanistično oblikovanje od družbenih sil, ki vplivajo na planersko prakso in izobraževanje planerjev/urbanističnih oblikovalcev, je nesmiselno. Danes, ko govorimo o predanosti demokraciji, sta zastopanost javnosti in vprašanje "kdo planira kaj in za koga" še bolj pomembna.

Če gornja trditev drži, imava nekaj pomislekov na Lynchevo definicijo urbanističnega oblikovanja, še zlasti ko govori o prebivalcih, njihovi dnevni izkušnji in razvoju osebnosti. Tukaj je treba poudariti nesprejemljivost ločevanja ljudi na "njih" in "nas", kajti nekatere med nami bi lahko poimenovali "proizvajalci" okolja, smo pa gotovo vsi "uporabniki". Seveda so možni problemi ob sodelovanju javnosti in izvedbi le-tega. Eden ključnih je, da obstaja nevarnost v profesionalnem razmišljanju, da mi najbolj vemo, kaj je dobro za skupnost in posameznike. V izvedbi lahko nastopijo težave zaradi množice interesov v družbi in njihove pogosto navzkrižne narave, ob upoštevanju povsem tehnične težave, tj. ugotavljanja potreb in kako jim zadostiti.

Možne težave nam seveda ne smejo vzeti poguma. Iz izkušenj vemo, da jih je precej mogoče premagati z izobraževanjem, popularizacijo umetnosti oblikovanja okolja, zavedanjem pomembnosti časa (bolj je okoljska dejavnost grozeča, bolj verjetno je, da bo povzročila odziv), posvečanjem manjšim, lokalnim vprašanjem, kajti v tem okviru je precej lažje varovati posamezna načela, kot se boriti za splošna.

Navedeno je v neposredni povezavi z vrednotami, katerih se urbanistični oblikovalec mora zavedati, ker lahko vpliva na javno mnenje (sodelovanje javnosti je dvosmerni proces). V podrobnem okviru to pomeni zavedanje vrednot lastne kulture, zgodovinskega okolja, lastne dediščine in spoštovanja lastnih korenin.

Tudi javnost je treba opozarjati na ta dejstva.

Veliko prednosti lahko izhaja iz sodelovanja javnosti. Z vključevanjem javnosti v postopke planiranja lahko dosežemo bolj demokratično, uravnoteženo rešitev, kjer sta človek in okolje bolj usklajena, obenem pa lahko zmanjšamo napetosti, ki nastopajo ob srečanju z neznanim. Nadalje, izobraževalne prednosti, ki vsebujejo vedenja o naravi procesa spreminjanja okolja (kreativna dejavnost je poudarjeno nevprašljiva), odkrivajo številne poglede in preference, s katerimi se lahko znebimo občutka nezmožnosti sodelovanja pri planerskih odločitvah.

Kot pravi Appleyard: "Pomen sodelovanja javnosti pri okoljskem odločanju je izredno pomemben, kajti to je način, s katerim lahko ljudje sprejmejo novo okoljsko dejanje, in način, s katerim si prebivalstvo dejanje prilasti in občuti odgovornost zanj."

Zaključek

Abraham Lincoln je nekoč dejal: "Če bi le vedeli, kje smo in kam hitimo, bi lahko bolje ocenili, kaj je treba narediti in kako to narediti." V zvezi z že ustanovljeno disciplino urbanističnega oblikovanja in nastajajočim planerskim poklicem so prvi koraki v smeri zaznave sedanjih razmer in opredelitvi potreb in ciljev, s katerimi se bo urbanistično oblikovanje srečevalo. Države srednje Evrope, ki imajo trdne osnove in tradicije v urbanističnem oblikovanju in izobraževanju arhitektov, lahko gradijo na teh močeh, ko se soočajo z nastajajočim planerskim poklicem. Pomembno je spoznati smotrnost planerskega poklica v državah v tranziciji tako iz praktičnih, kakor tudi pedagoških vidikov. Izobrazba planerjev, uporabnost znanj, pa tudi sposobnost strateškega razmišljanja morajo biti usmerjene v reševanje specifičnih primerov. Planer mora postati

"nekdo, ki omogoča" (*enabler*), ob tem pa varuh vprašanj javnega interesa. Med ostalim je njegovo/njeno poznavanje načel urbanističnega oblikovanja, možnosti uresničevanja, vprašanj, vezanih na naložbe, in pogajanj z graditelji torej nujno.

Upava, da bo prispevek doprinesel k razpravi ob naslednjih vprašanjih: Ali obstajajo skupni imenovalci med poklici urbanističnega oblikovanja in planiranja? Če so, kateri vidiki so skupni? Kakšno vlogo bodo (ali vztrajali v igri, ki jo že igrajo) igrali urbanistični oblikovalci pri oblikovanju okolja? Kaj se pričakuje od planerjev v prihodnosti? Kakšno vlogo imajo v sedanjih procesih sprememb in kakšno bodo imeli v prihodnosti pri obvladovanju tržnih sil? Kaj mora biti prednostno pri oblikovanju izobraževalnih programov ali dodatnem izobraževanju za nastajajoči poklic?

Kot je razvidno, se je mogoče naučiti določenih zadev, ki so smiselne za nastajajoči poklic v državah v tranziciji – iz centralnega planiranja in totalitarnih režimov v gospodarstva tržnih načel. Planerji bi se morali zavedati obsega prihodnjih nalog in verjeti v lastno poklicno identiteto, tako da bi lahko dejansko ustvarjali, namesto da opravičujejo svoj obstoj ali koristnost.

Zdi se nama, da je sedaj pravi trenutek za vzpostavitev ravnotežja med tržnimi silami in planiranjem tudi pri vprašanjih okolja. "Planiranje" v nekdanjem smislu povzroča nelagodje. Toda poudariti morava, da planiranje ni le nuja, temveč koristno opravilo v tržnem gospodarstvu, še posebej za razsvetljeno okoljsko planiranje, ki ima potrebne mehanizme, zakone in znanja, s katerimi lahko pomaga, spodbuja, zavira ali nadzira tržno naravnani razvoj v našem okolju.

Urbanistični oblikovalci in planerji so poklicani, da ustvarjajo in oblikujejo bivalno okolje za prihodnost. V tem okviru zaključujeva z mislijo Charlesa F. Ketterin-

ga, ki pravi: "Življenjsko me zanima prihodnost, ker bom tam preživel preostanek življenja." To velja za vse nas.

Prof. dr. Karel Schmeidler, arhitekt, Milada Ledvinkova, arhitektka, Tehnična fakulteta, Univerza v Brnu, Češka Republika

Literatura in viri

Alexander, C.: Major changes in environmental form required by social and psychological demands, 1968.

Anderson, S.: On Streets; Studies Toward an Ecological model of the Urban Environment.

Appleyard, D.: The Environment as a Social Symbol: Within a Theory of Environmental Action and Perception, *APA Journal*, April 1979.

Chadwick, G.F.: The alternative futures of alternative futures; in *Planning outlook*, New series, 10, 1971.

Chapin, F.S.: Activity systems and urban structure: a working schema; in *Journal of the American Institute of Planners*, 3 Jan. 1968

Cherry, G.,E.: Influences on the Development of Town Planning in Britain; in *Contemporary History*.

Cullen, G.: The Concise Townscape, 1961.

Dahrendorf, R.: Market and Plan: Two Types of Rationality; in *Essays in the Theory of Society*.

Gans, H.J.: Planning for People, not Buildings. *Environment and Planning*, Vol. 1, 1969.

Goodey, B.: Towards a debate on Urban Design; JCUD, Oxford Polytechnic, 1979.

Lynch, K.: Teaching City Design, JCUD, Oxford Polytechnic, 1979.

McDougal, G. et al.: Planning Theory Conference Position Paper, Wheatley, 1981.

Reade, E.,J.: Identification of 'Planning' as a mode of decision making, SIP conference, 1978.

Roberts, M.: An Introduction to planning techniques, Hutchison & Co, 1974.

Rosenan, H.: The Ideal City in its Architectural Evolution, 1959.

Wildawsky, A.: If Planning is Everything, Maybe it's Nothing, *Policy Sciences* 4, 1973.